

HAZAI CECILIA
Bakui anziksz

Az ember tragédiája azerbajdzsáni nyelven

Magyarországon sajnos keveset tudunk Azerbajdzsánról, pedig a múltunk és az ország XXI. századi lehetőségei okán sokkal többet érdemel. Ennek perze sok oka van: a magyar őstörténeti kutatások kaukázusi vonatkozásainak megakadása, a magyar turkológia hagyományos Isztambul-központúsága, az egykori szovjet kapcsolatok kizárólag Moszkvára való összpontosítása, vagy a magyar külpolitika közel másfél évtizedes téblábolása bakui misszióknak megnyitásával, hogy csak a legkézenfekvőbbeket említsük. De a mi azerbajdzsánbeli ismertségünk sem jobb. Az azerbajdzsáni tudós társadalom (főleg a turkológus nyelvészek és történészek) a századforduló óta kapcsolatban áll ugyan Budapesttel, s az 1970-80-as évek bakui vezetése is igyekezett a magyar fővárossal közvetlen kapcsolatokat teremteni, de az átlag azerbajdzsáni azonban legfeljebb Puskás Ferenc okán tud a magyarokról. Ezen kívánt változtatni Magyarország Külgazdasági és Külügyminisztériuma azzal, hogy 2017. március 16–17-én *Magyar Napokat* szervezett Bakuban. Nem is akármilyeneket. Olyanokat, amelyekből a magyar kultúra mélysége és jelene is megismerhető volt, mert az irodalom, a történelem, a zenetörténet, a néphagyomány, a népzene, festészet, valamint a kortárs kárpitművészet is úgy jelent meg Bakuban magyar tálalásban, hogy az vagy ősi és közelmúltbeli történelmi kapcsolataink közös szálaira kívánt rámutatni, vagy kultúránknak a magyar világon túl is értelmezhető értékeire kívánta a figyelmet ráirányítani.

Valószínűleg sokan csodálkoznak azon, hogy Madách Imre filozofikus drámája, *Az ember tragédiája* nemcsak Budapesten korszerű, hanem Bakuban is. Tudjuk, hogy a remek drámát közel negyven nyelvre lefordították. Több nyelven (például: angol, német, orosz) több fordítás is készült. Törökül 1998-ban jelent meg a magyarról törökre kiválóan fordító Gün Benderli és édesapám, Hazai György turkológus akadémikus fordításában: *İnsanın trajedisi*. Édesapám, életem utolsó bakui útján 2014-ben, ahova én is elkísértem, az Azerbajdzsáni Irodalomtudományi Intézet létrehozásának 80. évfordulója alkalmából tartott emlékülésen vetette fel, hogy Madách drámáját azerbajdzsáni nyelvre is jó lenne lefordítani. Bár ő 2016-ban

elhunyt, javaslata az Azerbajdzsáni Nemzeti Tudományos Akadémia könyvtárvezetőjének, Leyla Imanovának köszönhetően nem lett pusztába kiáltott szó. 2016 novemberében Rasim Muzaffarli bakui költő, filozófus és zeneszerző Kenessey Máriával, aki egyetemi diplomáját az 1960-as évek végén Bakuban szerzte azerbajdzsáni nyelv és irodalom szakon, megkezdtek a dráma azerbajdzsáni nyelvre való átültetését. Mivel az azerbajdzsáni költő magyarul nem tudott, a fordítás alapját a korábbi török, orosz és angol fordítások is szolgálták, amelyet a műből készült hangos könyv, az 1969-es mozifilm és Jankovics Marcell animációs filmje is segítettek. Amikor a munka elkezdődött, egyértelmű volt, hogy a török, orosz és angol fordításokkal el is lehet tévedni. Rasim Muzaffarli szövegét Kenessey Mária alaposan szemügyre vette, s mindennap megküzdöttek a megfelelő szavakért és kifejezésekért. A munka elkészült, előszót hozzá Isa Habibbeyli irodalomtörténész, az ottani akadémia alelnöke írt, s a kötet, az *İnsanın faciəsi*, a *Magyar Napok* megnyitó napjára meg is jelent. A mű mélységei képeken is érzékelhetőek voltak: a *Magyar Napok* során Baku egyik filmszínházában bemutatták Jankovics Marcell filmrendezőnek *Az ember tragédiájából* készített alkotását is. A feliratok a film szövege alá a kötetből kerültek. Akik végignézték Jankovics Marcell remek filmjét, megértették, hogy Madách Imre nem csupán egyetemes igazságokat mondott ki, hanem ezek az igazságok elporlaszthatatlanok is. *Az ember tragédiájával* megismerkedő azerbajdzsáni értelmiségiek döböntek néztek egymásra és ránk: Madách Imre mennyire korszerű és örökérvényű. Az egykor Moszkvában filozófiát tanult Muzaffarli a dráma kulcsfigurájának Lucifert tekinti (a fordításban Iblisz, aki a *Koránban* is az örök lázadó, s az ember örök ellensége), aki megítélése szerint éppúgy irányítója a világnak, mint az Úr.

Édesapámról, Hazai György akadémikusról, aki könyvtára egy részét az Azerbajdzsáni Nemzeti Tudományos Akadémiának ajándékozta, akadémiai keretekben történt méltó megemlékezés. Hóvári János szólhatott az egykori Eötvös-kollégista Bekir Sitki Çobanzade (1893–1937) nyelvész-költő professzorról, aki a sztálini tisztogatásnak esett áldozatul. Çobanzade krími tatár volt, aki 1916–1920 között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen tanult turkológiát, nyelvészetet és magyar nyelvet, s budapesti éve alatt az Eötvös Collegium tagja volt. 1924-től Bakuban élt, hogy megteremtse az új azerbajdzsán

ábécét, s azt beleillessze a török írásrendszerébe, hogy az akkor megújuló török világok egymásra figyelőbbek és összetartóbbak legyenek. Sztálin pribékjei pán-török felforgatóvá és a Szovjetunió ellenségévé nyilvánították, majd kivégezték. Çobanzade sajátos híd a magyar és az azerbajdzsáni tudományos élet között. Mint krími tatár költő is jelentős volt. Hóvári János előadásában két verséből is idézett. Az egyik a *Budapesti este (Budapest akşam)*, amely szép vallomás a magyar fővárosához való kötődéséről. Egy másik verse címében a tokaji borról ír (*Tokay şarabı*), valójában a magyarság keleti lelkéről és egy olyan világról, amely Dévénytól (minden bizonnyal jól ismerte Ady Endre *Góg és Magóg fia vagyok én...* című versét) az ujfurföldi Kasgarig tart.

Sipos János zenetörténész remek előadást tartott a magyar népzene török kapcsolatairól. Számos felvételt mutatott be azerbajdzsáni népzenei gyűjtéséből, amely a világhálóra feltéve mindenkinek elérhetővé vált. Sipos tanár úr igazságát, a zenei hangzások rokonságát a nagyközönségnek a lenyűgöző Aliyev Kulturális Központban az Állami Népi Együttes, Pál István Szalonna és bandája, valamint a Mesi trió mutatta be nagy sikerrel.

A magyar–azerbajdzsán kapcsolatok XIX. század végi korszakára a Bakuban 1883–84-ben és 1899-ben járt Eisenhut Ferenc (1857–1903) festményeinek bemutatásával emlékeztünk. A magyar festő Azerbajdzsánnak az egyik első nyugati festője volt. Sajnos kevés képe maradt ránk eredetiben, de a Szegeden, Pécsen, Újvidéken és Budapesten fellelhető művei is mutatják nagy tehetségét. A műveit bemutató kiállítás címe: *A magyar orientalizmus festője*. Sok képéért megérdemli ezt a címet, de különösen az 1886-ban festett *Gül baba halála* című nagy táblaképet. Azerbajdzsánban még akadémiai körökben sem tudtak a magyar festő bakui korszakáról, így bemu-

Az ember tragédiája azerbajdzsáni kötetének bemutatója Bakuban. Az első sorban jobbról: Hazai Cecilia, Lévai Anikó és Hóvári János.

tatásával az ottani múlt feltérképezéséhez is fogódzót adtunk.

Azerbajdzsán szőnyegművészeti nagysága közismert. Bakuban csodálatos múzeuma van a szőnyegek világának. Ennek egyik kiállítótermében mutattuk be a magyar kortárs kárpitművészetet. Leginkább azért, hogy egy olyan országban, ahol nagy hagyománya van a textíliákkal való művészetnek, megjelenítsünk valami olyat, ami viszont Bakuban nincs. A *Magyarok szőtték* című kiállításunkon 18 magyar kárpitművész alkotását mutattuk be. Legnagyobb sikere Nagy Judit *Predestinatio* című gobelin költeményének volt, mert egyszerre emlékeztetett a francia kultúra keleti gyökerű finomságára, de a bakuiaknak is nagyon tetsző orientális (sajátos) piros színvilágára is. A két éve elhunyt Kubinyi Anna *Kötelékek* című alkotása pedig a bakui világban új textilművészeti útnak tűnt: formabontónak és magával ragadónak.

Magyarország földrajzilag távoli világban mutatkozott meg: Bakuban, a *szelek városában*. Egy olyan ország fővárosában, amelynek modernizációja az olaj- és gázgazdagság okán imponáló. A *Magyar Napokkal* bővültek az ismeretek velünk kapcsolatban, Azerbajdzsánban. Madách Imre szellemi hagyatéka a Kaszpi-tengerhez is eljutott. Most már csak az hiányzik, hogy azerbajdzsán barátaink *Az ember tragédiáját* színpadra is vigyék.